

10

พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาพุทธศตวรรษที่ 18-21 ความสัมพันธ์กับหลักฐานด้านประวัติศาสตร์*

The Chaiya buddha image school
between the 12th-15th A.D.
related to the historical evidence

นันทลักษณ์ คีรีมา**

Nantaluk Keereema

* บทความนี้ปรับปรุงเนื้อหาจาก วิทยานิพนธ์เรื่อง “พระพุทธรูปสกุลช่างไชยา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18-21” สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

** นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18-21 ความสัมพันธ์กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษารูปแบบพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา ด้วยวิธีการจำแนกและศึกษาเปรียบเทียบอิทธิพลทางด้านรูปแบบศิลปะ เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการกำหนดอายุสมัยของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา รวมทั้งแสดงถึงความสัมพันธ์กับหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ของเมืองไชยา ผลจากการศึกษาพบว่าพระพุทธรูปสกุลช่างไชยามีรูปแบบศิลปะที่สัมพันธ์กับพระพุทธรูปในศิลปะอินเดีย ศรีลังกา ทวารวดี เขมร และอยุธยากระทั่งได้พัฒนาจนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของตนเอง คือ การแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้าย การประดับรัศมีที่ด้านหน้าอุษณิษะ และการทำชายสังฆาฏิเป็นริ้วซ้อนทับกัน ทั้งนี้จากการศึกษารูปแบบศิลปกรรมยังสามารถสะท้อนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมืองไชยาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: พระพุทธรูปสกุลช่างไชยา, ไชยา

A b s t r a c t

This article presents evidence of sculptures, especially works from the Chaiya Buddha image school during the period 12th –15th A.D. through classification and comparative study on the influence of the art in order to represent the relationship with the historical evidence of Chaiya. From the study, evidence suggests that the Chaiya style Buddha images are related to the Buddha Images in the Indian, Sri Lankan, Dvaravati, Khmer and Ayutthaya Art schools. Furthermore; the art itself was developed into the unique style of Chaiya; representing the “Abhaya Mudra” (gesture of no-fear) with the left hand, decorated with a bodhi leaf-shaped in front of the Ushanisha (a three dimensional decoration on top of the head of Buddha) and a flowing, draped robe. The results of the study of the Chaiya school also make the history of the Chaiya clearer.

Keywords: CHAIYA BUDDHA IMAGE SCHOOL, CHAIYA

พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาพุทธศตวรรษที่ 18-21 ความสัมพันธ์กับหลักฐานด้านประวัติศาสตร์.

นันทลักษณ์ ศรีมา

เมืองไชยา เป็นชุมชนโบราณที่ปรากฏหลักฐานงานศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาอย่างยาวนาน ดังได้พบประติมากรรมรูปเคารพที่มีลักษณะคล้ายกับงานศิลปกรรมในวัฒนธรรมทวารวดี แถบภาคกลางของประเทศไทย เช่น ธรรมจักร พระพิมพ์ และพระพุทธรูปยืนแสดงวितรรกะมูทรา 2 พระหัตถ์ อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับเมืองโบราณในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา¹ ว่ามีการติดต่อแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมและคงมีเครือข่ายทางการค้าเชื่อมถึงกัน² นอกจากนี้ยังพบโบราณสถานและโบราณวัตถุ เนื่องในพุทธศาสนาแบบมหายาน เช่น โบราณสถานวัดแก้ว วัดหลง วัดเวียง และวัดพระบรมธาตุไชยา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15³ รวมถึงประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้พบงานศิลปกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู) เช่น ประติมากรรมพระวิษณุ พระพิฆเนศ และศิวลึงค์

¹ สุจิตต์ วงศ์เทศ, ศรีวิชัย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531), 58.

² นงคราญ สุขสม, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีสุราษฎร์ธานี (นครศรีธรรมราช: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2545), 38.

³ กรมศิลปากร, ประวัติวัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี และบทความเรื่องอาณาจักรศรีวิชัย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2520), 8.

นอกจากงานศิลปกรรมต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ยังพบว่าภายในวัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีพระพุทธรูปหินทรายจำนวนมาก ซึ่งมีรูปแบบเฉพาะแสดงถึงการสืบทอดงานช่างมาจากพระพุทธรูปในยุคก่อน และได้พัฒนาจนเกิดเอกลักษณ์เป็นของตนเอง สามารถแบ่งการศึกษาตามรูปแบบและการกำหนดอายุได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะแรก อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18–กลางพุทธศตวรรษที่ 19

พระพุทธรูปในกลุ่มนี้เป็นพระพุทธรูปยืนทั้งหมด (ภาพที่ 1-4) โดยมีทั้งที่แสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา ครองจีวรห่มคลุม และแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้าย ครองจีวรห่มเฉียง พระพักตร์ยาวเป็นรูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรโตเหลือบลงต่ำ พระนาสิกเล็กและโด่ง พระโอษฐ์บางและกว้าง ทรงแย้มพระโอษฐ์โดยยกมุมพระโอษฐ์ทั้งสองข้างขึ้นสูง เม็ดพระศกเป็นตารางสี่เหลี่ยมขนาดเล็กเรียงต่อกันเป็นแถว เหนือขึ้นไปอุษณิษะทรงสูงซ้อนกันสองชั้นประดับรูป ใบโพธิ์ไว้ที่ด้านของอุษณิษะ แม้ว่าพระพุทธรูปในกลุ่มนี้จะมีเพียงจำนวนน้อย แต่มีรูปแบบเฉพาะที่เรียกได้ว่าเป็นพระพุทธรูปสกุลช่างไชยาอย่างแท้จริง คือ การแสดงปางประทาน

อภัยด้วยพระหัตถ์ซ้าย การทำรัศมีรูปใบโพธิ์ประดับไว้ที่ด้านหน้าอุษณิษะ และการทำชายสังฆาฏิเป็นริ้วซ้อนทับกัน สามารถใช้แบ่งพระพุทธรูปสกุลช่างไชยาออกจากพระพุทธรูปในสกุลช่างอื่น เนื่องจากเป็นรูปแบบเฉพาะที่ไม่พบว่ามีควมนิยมมาก่อนในศิลปะใด จึงได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เพื่อหาที่มาของรูปแบบ ดังนี้

1. การแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้าย น่าจะได้รับอิทธิพลหรือพัฒนามาจากการแสดงปางประทานพรของพระพุทธรูปสำริด แบบทวารวดีที่ยังมีอิทธิพลศิลปะคุปตะ (ภาพที่ 5-6) แต่ลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูปสำริด ค่อนข้างยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี่ยม ขมวด พระเกศาสูง พระขนงทำเป็นเส้นนูนต่อกัน พระเนตรโต พระโอษฐ์หนาและแบะ กลับเป็นแบบอิทธิพลทวารวดีตอนปลายผสมกับสกุลช่างท้องถิ่น⁴ จึงอาจกำหนดให้พระพุทธรูปสำริดทั้งสององค์นี้ มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 แล้ว

การแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้ายของพระพุทธรูปกลุ่มนี้น่าจะพัฒนามาจากพระพุทธรูปแสดงปางประทานพร ที่มีอิทธิพลศิลปะคุปตะ (ภาพที่ 7) โดยเปลี่ยนจากพระหัตถ์ซ้ายที่เคยยึดชายจีวรมาเป็นการแสดงวิตรรกมูทรา จากนั้นเมื่อส่งต่อรูปแบบมายังพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา ได้เปลี่ยนการแสดงวิตรรกมูทราด้วยพระหัตถ์ซ้ายมาเป็นการแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้ายแทน โดยขึ้นนิ้วพระหัตถ์ขึ้นตามแบบการแสดงปางประทานอภัยในศิลปะเขมร ส่วนพระหัตถ์ขวาที่เคยแสดงปางประทานพรแบบหงายฝ่าพระหัตถ์ออก ก็ได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการหันฝ่าพระหัตถ์แนบกับพระวรกายแทน

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงปางประทานอภัยของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา น่าจะมีผลเนื่องมาจากอิทธิพลของศิลปกรรมในวัฒนธรรม

⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), 144.

ทวารวดีตอนปลาย ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยที่ได้รับวัฒนธรรมเขมร ซึ่งมีบทบาทลงมาถึงภาคกลางของประเทศไทยมากขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 ทำให้อำนาจทางการเมืองและศาสนาของทวารวดีเสื่อมลง⁵ มีผลให้งานศิลปกรรมในช่วงนี้มีอิทธิพลจากศิลปะเขมรเข้ามาปะปน ซึ่งพระพุทธรูปสำริดทั้งสององค์นี้ แสดงการรับอิทธิพลจากศิลปะเขมรอย่างชัดเจน คือ การทำรัศมีประคดและหน้านางที่มีการประดับลวดลายดอกไม้ ซึ่งเป็นรูปแบบไม่เคยปรากฏมาก่อนในวัฒนธรรมทวารวดี แต่เป็นรูปแบบที่นิยมอยู่ในศิลปะเขมร แม้ว่าการแสดงปางประทานอภัยจะมีอยู่แล้วในศิลปะเขมร สมัยนครวัดและบายน แต่การทำปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้ายยังไม่เคยปรากฏมาก่อน จึงถือได้เป็นลักษณะเฉพาะของสกุลช่างไชยาที่พัฒนาขึ้นเอง โดยมีต้นแบบมาจากการแสดงปางประทานพรของพระพุทธรูปแบบทวารวดีที่มีอิทธิพลศิลปะคุปตะที่มีมาก่อนหน้านี้

การทำพระพุทธรูปยืนแสดงปางประทานอภัย สกุลช่างไชยา แสดงให้เห็นถึงกระแสวัฒนธรรมเก่า คือ วัฒนธรรมทวารวดีที่ค่อยๆ เสื่อมความนิยมไปโดยมีกระแสวัฒนธรรมอย่างใหม่ คือ วัฒนธรรมเขมร ที่เข้ามาปรากฏแล้วตั้งแต่ช่วงทวารวดีตอนปลาย ดังการสร้างพระพุทธรูปปางประทานอภัยขึ้นมาแทนพระพุทธรูปปางประทานพร และพัฒนาเป็นการแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้าย จนกลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา

⁵ เรื่องเดียวกัน.

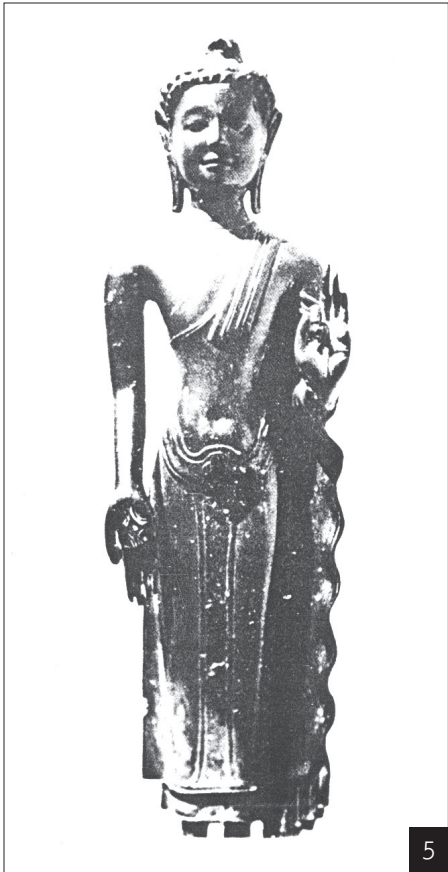
ภาพที่ 1 พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร
 ที่มา: Luang Buribhand and A.B. Griswold "Sculpture of Peninsular Siam in the
 Ayuthya Period," *The Journal of the Siam Society* 38 (1951): 28.

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้าย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย ด้วยพระหัตถ์ซ้าย วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปยืนปางประทานพร สำริด สมบัติของคุณหญิงศรีศักดิ์จันทรา
 ที่มา: Luang Buribhand and A.B. Griswold, "Sculpture of Peninsular Siam in the
 Ayuthya Period," *The Journal of the Siam Society* 38 (1951): 29.

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปยืนปางประทานพร สมบัติส่วนบุคคลของนายดี. เอ. แลทซ์ฟอร์ด
 ที่มา: สนอง วัดนวางกูร, พระพุทธรูปและเทวรูปขึ้นเยี่ยมของเอกชนในประเทศไทย, เจริญ
 ทองการพิมพ์, 2518, 82.

ภาพที่ 7 พระพุทธรูปปางประทานพร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์

ภาพที่ 8 พระพุทธรูปนาคปรกปางมารวิชัย พบจากวัดเวียงอำเภอไชยา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
พระนคร
ที่มา: สุพจน์ ลิขิริยานนท์

2. การประดับรัศมีรูปไบโโพธิ์ น่าจะมีแนวคิดมาจากการประดับรัศมีรูปลูกแก้วหรือเปลวไฟเหนืออุษณิษะ เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งเดียวกัน แม้จะมีรูปลักษณะที่ต่างกัน ซึ่งประดับรัศมีรูปลูกแก้วหรือเปลวไฟเหนืออุษณิษะเป็นสัญลักษณ์ที่ต้องการแสดงให้เห็นพระรัศมีที่เปล่งออกจากพระเศียร⁶ สำหรับการประดับรัศมีรูปไบโโพธิ์ที่ด้านหน้าอุษณิษะของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา น่าจะได้รับรูปแบบมาจากพระพุทธรูปนาคปรก ปางมารวิชัย พบที่วัดเวียง (รูปที่ 8) และพระพุทธรูปของนายเอ. ดี. แลทซ์ฟอร์ด แต่รัศมีของพระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ จะมีลวดลายคล้ายเปลวไฟที่บริเวณขอบด้านนอกต่างจากรัศมีของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยาที่เป็นเรียบไม่มีลวดลายใดๆ

ความนิยมการทำรัศมีรูปเปลวจากการพิจารณาแล้วเห็นว่าน่าจะได้รัศมีอิทธิพลมาจากศิลปะ 2 แบบ ได้แก่ ศิลปะนาคปฏิกุณัม ของอินเดีย⁷ (ภาพที่ 9) และศิลปะศรีลังกาสัมย์โปโลนารูวะ (ภาพที่ 10) ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับการรัศมีรูปเปลวไฟของพระพุทธรูปนาคปรก ปางมารวิชัย ซึ่งถือเป็นต้นแบบการประดับรัศมีรูปไบโโพธิ์ของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา นอกจากนี้ยังได้พบพระพุทธรูปแสดงปางสมาธิ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15⁸ (ภาพที่ 11) จากอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา มีการประดับด้วยรัศมีรูปเปลวเตี้ยอยู่เหนืออุษณิษะ แสดงถึงอิทธิพลจากศิลปะนาคปฏิกุณัมของอินเดีย หรืออาจเป็นอิทธิพลจากศิลปะสมัยอนูราชปุระตอนปลายของศรีลังกา⁹ แม้ว่าจะมีอายุที่ห่างไกลจากพระพุทธรูปนาคปรก ปางมารวิชัย และพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา แต่อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ได้ว่าเคยพบพระพุทธรูปที่มีการประดับรัศมีรูปเปลวมาก่อนแล้ว

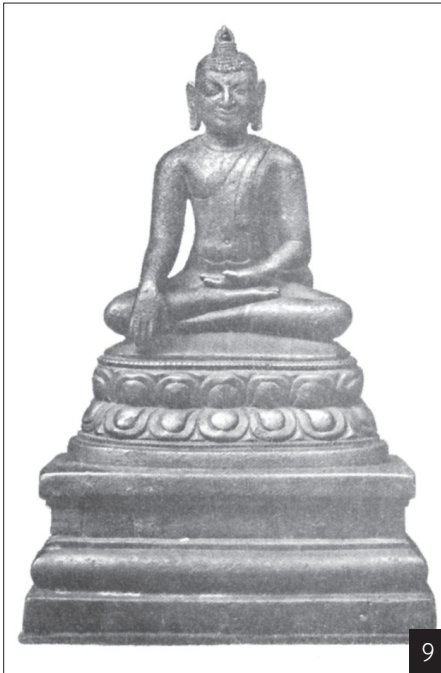
⁶ เซอร์ฐ์ ดิงส์ลูซี, พระพุทธรูปอินเดีย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 40.

⁷ พริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2523), 91.

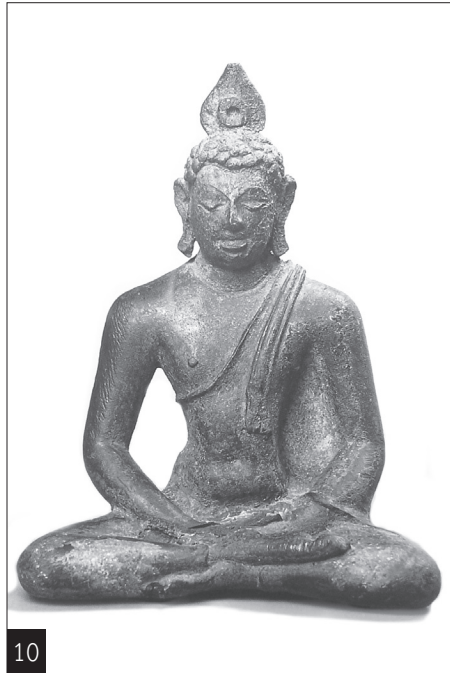
⁸ กรมศิลปากร, โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2549), 40.

⁹ เรื่องเดียวกัน.

ฉะนั้นการประดับศรีมีรูปเปลวไฟจึงอาจได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะใดศิลปะหนึ่งหรือทั้งสองศิลปะก็ได้ และส่งผลต่อรูปแบบมายังพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา แม้การประดับศรีมีรูปใบโพธิ์จะปรากฏความนิยมอยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งและพบเฉพาะกลุ่มพระพุทธรูปยืน แสดงปางประทานอภัยเท่านั้น แต่ก็ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา

9

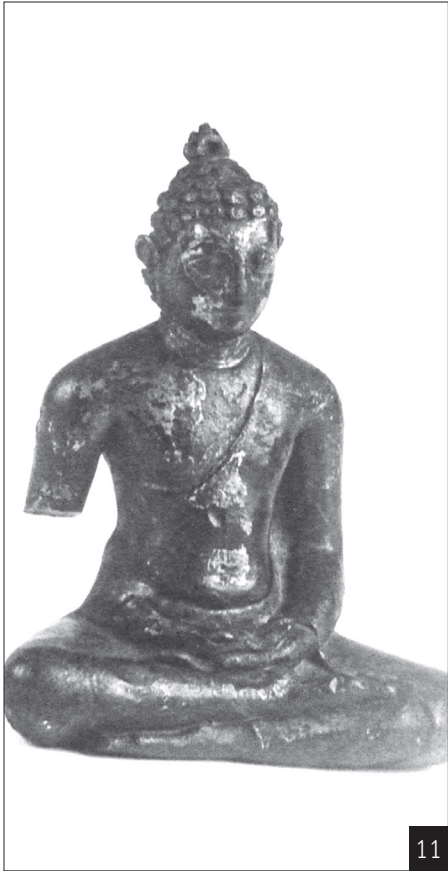
10

ภาพที่ 9 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะขนาดปัทมกันม อินเดีย

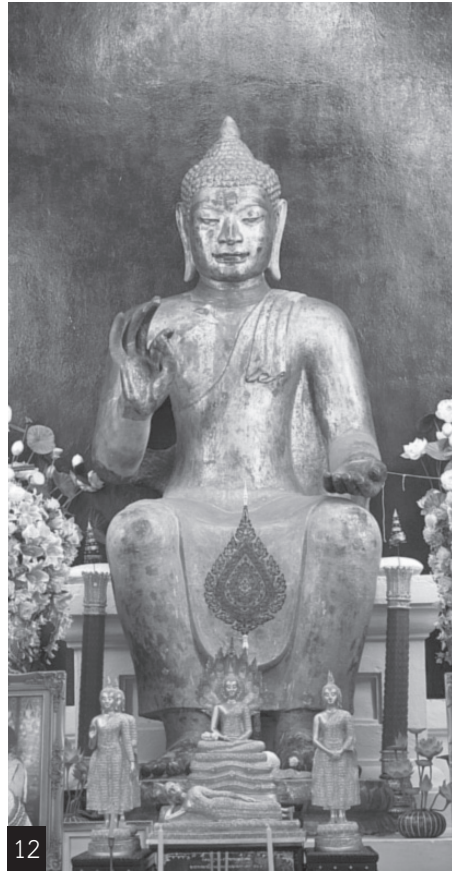
ที่มา: Ramachandran, T.N. *The Nagapattinam and Other Buddhist Bronzes in the Madras Museum* plate IIII.

ภาพที่ 10 พระพุทธรูปปางสมาธิ สมัยโปลินารูวะศรีลังกา

ที่มา: Listopad, John (John Andrew), *Guardian of the flame art of Sri Lanka*, (Phoenix, AZ: Phoenix Art Museum, 2003), (Madras: Government press, 1954), 86.

11

12

ภาพที่ 11 พระพุทธรูปแสดงปางสมาธิ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา
ที่มา: กรมศิลปากร, โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2549), 40.

ภาพที่ 12 พระพุทธรูปนั่งปางแสดงธรรม พระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์
ที่มา: สาวิกาน้อย, พระพุทธรูปศิลาขาว วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จ.นครปฐม, เข้าถึงเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2556, เข้าถึงได้จาก <http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?f=24&t=39898&view=next>

3. การทำชายสังฆาฏิเป็นริ้วซ้อนทับกัน ถือได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง การทำชายสังฆาฏิแผ่นใหญ่ เป็นริ้วซ้อนทับกันยาวจรดพระนาภี พบหลักฐานอยู่ในพระพุทธรูปทวารวดีกลุ่มหนึ่ง มีทั้งการทำชายสังฆาฏิซ้อนทับกันสั้นอยู่บริเวณพระถัน (ภาพที่ 12) และแบบที่ยาวลงมาเกือบจรดพระนาภี (ภาพที่ 13) ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการทำชายสังฆาฏิของพระพุทธรูปทวารวดี จะเป็นเขี้ยวตะขาบและสั้นอยู่เหนือพระถัน ซึ่งได้รับมาจากศิลปะปาละที่ส่งอิทธิพลมายังบรรดาศิลปะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งก่อนและหลังพุทธศตวรรษที่ 19¹⁰ อย่างไรก็ตามการทำชายสังฆาฏิในสมัยทวารวดีมีอยู่หลายรูปแบบ เช่นเดียวกับพระพุทธรูปในศิลปะปาละที่มีการทำชายสังฆาฏิทั้งแบบเขี้ยวตะขาบและแบบทบกัน¹¹ (ภาพที่ 14) โดยมีรูปแบบที่ค่อนข้างหลากหลาย เมื่อส่งอิทธิพลมายังทวารวดีจึงมีรูปแบบที่หลากหลายเช่นกัน

การทำชายสังฆาฏิเป็นริ้วซ้อนทับกันของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา น่าจะได้รับรูปแบบจากสังฆาฏิของพระพุทธรูปทวารวดี ซึ่งมีต้นเค้าเดิมมาจากศิลปะปาละ และได้พัฒนาจนมีรูปแบบดังที่ปรากฏบนพระพุทธรูปนาคปรก ปางมารวิชัย และพระพุทธรูปสำริด ปางประทานพร (สมบัติส่วนบุคคลทั้งสององค์ ภาพที่ 5-6) จากนั้นคงอิทธิพลสืบทอดมายังพระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัยสกุลช่างไชยา

¹⁰ เชษฐ ติงสัญชลี, พระพุทธรูปอินเดีย, 178.

¹¹ เชษฐ ติงสัญชลี, ร่างรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ศิลปะปาละและอิทธิพลต่อศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555), 141.

13

14

ภาพที่ 13 พระพุทธรูปยืนทวารวดี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ 14 พระพุทธรูปในพิพิธภัณฑ์อินเดียกัลกัตตา

ที่มา: เซษฐ์ ดิษฐชลี, ร่างรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ศิลปะปาละและอิทธิพลต่อศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555), 145.

กลุ่มที่ 2 พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 2 (ศิลปะท้องถิ่นผสมศิลปะอยุธยา)

อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19–กลางพุทธศตวรรษที่ 20

พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 2 ยังคงสืบทอดรูปแบบมาจากพระพุทธรูปสกุลช่างไชยาในระยะแรก คือ ยังคงทำพระพุทธรูปยืน แสดงปางประทานอภัยทั้งพระหัตถ์ซ้าย (ภาพที่ 15-16) และพระหัตถ์ขวา (ภาพที่ 17) นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปนั่งอยู่ 1 องค์ (ภาพที่ 18) พระพุทธรูปในระยะนี้แสดงการรับอิทธิพลจากพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 2 คือ การทำรัศมีเป็นเปลวที่มีแถวดอกบัวรองรับ การทำไรพระศก แต่ยังคงทำชายสังฆาฏิเป็นริ้วซ้อนทับกัน อีกทั้งยังมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น พระพักตร์เป็นรูปไข่ค่อนข้างกลมไม่ยาวเหมือนในระยะแรก นอกจากนี้พระพุทธรูปบางองค์ก็ไม่ได้ประดับแผ่นรัศมีรูปใบโพธิ์หรือทำชายสังฆาฏิแผ่นเรียบตัดตรงดังเช่นในกลุ่มที่ 1 แม้พระพุทธรูปในกลุ่มนี้จะได้รับอิทธิพลบางประการมาจากพระพุทธรูปอุทธรุ่นที่ 2 แต่ก็ยังคงสืบทอดรูปแบบสำคัญของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะแรกไว้ การกำหนดให้มีอายุระยะเวลาดียวกับพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 2 คือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19–กลางพุทธศตวรรษที่ 20

หลักฐานงานศิลปกรรมที่พบในระยะนี้สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุว่า ในรัชกาลแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีศรีจักรีครั้งที่ 2 พ.ศ. 1931-1938) ในปี พ.ศ. 1933 ทรงยกกองทัพไปตีเชียงใหม่ แล้วกวาดต้อนครัวลาวลงมาไว้ยังพัทลุง สงขลาและนครศรีธรรมราช เป็นการแสดงอำนาจของอยุธยาต่อดินแดนหัวเมืองปักษ์ใต้ในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 20¹² การพบพระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 2 (อายุประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20) ที่มีอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 2 จึงสนับสนุนข้อมูลทางประวัติศาสตร์ว่าเมืองไชยาในระยะนี้มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาแล้ว

¹² นงคราญ สุขสม, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีสุราษฎร์ธานี, 51.

15

16

ภาพที่ 15 พระพุทธรูปปางประทานอภัย สกุลช่างไชยาระยะที่ 2 วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร

ภาพที่ 16 พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย สกุลช่างไชยาระยะที่ 2 วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร

17

18

ภาพที่ 17 พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย สกลช่างไชยาระยะที่ 2 วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร

ภาพที่ 18 พระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัย สกลช่างไชยาระยะที่ 2 วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร

กลุ่มที่ 3 พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 3 (ศิลปะอยุธยา)

อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21

พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 3 มีอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 3 เป็นพระพุทธรูปนั่งทั้งหมด โดยมีรูปแบบที่ผสมกันระหว่างพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 2 และ 3 เนื่องจากพระพุทธรูปบางองค์ที่ยังมีการทำพระมัสสุ แบบพระพุทธรูปอุทธรุ่นที่ 2¹³ (ภาพที่ 19-20) แต่ลักษณะพระพักตร์ที่เป็นรูปไข่ ชายสังฆาฏิแยกเป็นเขี้ยวตะขาบ และการทำรัศมีรูปเปลว ซึ่งเป็นลักษณะของพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 3 แล้ว อาจเนื่องมาจากเมืองไชยาตั้งอยู่ห่างไกลจากราชธานีอยุธยา จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงรูปแบบศิลปะล่าช้าเป็นผลให้เกิดการผสมของรูปแบบของสองช่วงเวลาไว้ด้วยกัน จึงกำหนดให้พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 3 มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 ร่วมสมัยกับพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 3

ในระยะเดียวกันนี้มีพระพุทธรูปอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งจัดว่ามีรูปแบบท้องถิ่น (ภาพที่ 21-22) แม้จะมีรูปแบบของพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 3 แต่กลับมีรูปแบบบางประการที่เปลี่ยนไป คือ ลักษณะพระพักตร์ยาวค่อนไปทางกลม พระเศียรกว้าง และชายสังฆาฏิปลายเป็นเขี้ยวตะขาบม้วนเข้าหากัน โดยที่ชายสังฆาฏิแผ่นบนจะไม่เต็มแผ่นคล้ายมีรอยพับไว้ บางครั้งมีการทำเส้นขีดแนวนอนอยู่ 2-3 เส้น ซึ่งน่าจะพัฒนามาจากชายสังฆาฏิของพระพุทธรูปไชยาระยะที่ 3 ที่ยังมีอิทธิพลจากพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 2 คือ ทำสังฆาฏิแผ่นบนเป็นปลายตัดตรงแผ่นล่างทำปลายแยกไม่ได้ทำม้วนเข้าหากัน ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ อีกทั้งยังเป็นรูปแบบที่นิยมมากที่สุด และสามารถใช้เป็นข้อมูลในการแบ่งพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ออกจากกลุ่มอื่น

¹³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, รายงานวิจัยพระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย, 11.

ภาพที่ 19 พระพุทธรูปประธาน ปางมารวิชัย พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 3 วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร

ภาพที่ 20 พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 3 วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร

พระพุทธรูปสกุลช่างไชยากลุ่มนี้มีรูปแบบที่หลากหลาย เป็นการปรับปรุงรูปแบบท้องถิ่นมาผสมกับรูปแบบของพระพุทธรูปอุทธรุ่นที่ 3 การกำหนดอายุของพระพุทธรูปกลุ่มนี้น่าจะอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 และมีคงการสร้างต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 จากนั้นพระพุทธรูปสกุลช่างไชยาจะเริ่มรับอิทธิพลแบบใหม่ คือ การทำพระพุทธรูปยืนปางประทานพรหรือพระพุทธรูปทรงเครื่อง ที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนกลางเข้ามาแทน อีกทั้งความนิยมในงานศิลปกรรมแบบเก่า คือ การทำพระพุทธรูปปางประทานอภัยก็ค่อยๆ เสื่อมความนิยมไป

หลักฐานงานศิลปกรรมในระยะนี้สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุไว้ว่า ในปี พ.ศ. 1988 สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองไชยามีฐานะเป็นหัวเมืองตรี¹⁴ เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นออกพระมีราชทินนามว่า ออกพระวิจิตรภักดีศรีพิชัยสงคราม พระไชยา เมืองตรี ถือศักดินา 5,000 ขึ้นอุปตาศาย¹⁵ แสดงให้เห็นความสำคัญและมีฐานะที่ใกล้ชิดกับอยุธยามากขึ้น จึงพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 3 ซึ่งมีอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 3 เป็นจำนวนมากพร้อมกันนี้คงมีการบูรณะวัดต่างๆ และโบราณสถานต่างๆ ภายในเมืองไชยา เพื่อฟื้นฟูความเจริญให้แก่เมืองไชยาอีกครั้ง โดยเฉพาะวัดสำคัญ คือ พระบรมธาตุไชยา น่าจะมีการบูรณะให้เป็นวัดสำคัญประจำเมืองไชยา

¹⁴ องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร, เล่ม 49 (กรุงเทพฯ: ครุสภาลาดพร้าว, 2513), 318-322.

¹⁵ องค์การคำครุสภา, กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 1 (พระนคร: องค์การคำของครุสภา, 2537), 70.

21

22

ภาพที่ 21 พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 3 วัดพระบรมธาตุไชยา
ราชวรวิหาร

ภาพที่ 22 พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปสกุลช่างไชยาระยะที่ 3 วัดพระบรมธาตุไชยา
ราชวรวิหาร

งานศิลปกรรมต่างๆ ที่พบภายในเมืองไชยา แสดงให้เห็นว่าเมืองไชยา ในอดีตมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากภายนอกในทุกยุคสมัย เนื่องจาก เป็นเมืองท่าและอยู่ในเส้นทางการค้ามาแต่โบราณ จึงมีการติดต่อกับผู้คน และวัฒนธรรมที่หลากหลาย ดังปรากฏหลักฐานเป็นงานศิลปกรรมมากมาย แต่ด้วยเส้นทางการค้าผนวกกับอำนาจทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เป็น ผลให้เมืองไชยาถูกลดความสำคัญลงและตกอยู่ภายใต้อำนาจของเมือง นครศรีธรรมราชในระยะเวลาต่อมา จากนั้นหน้าประวัติศาสตร์ของเมือง ไชยาจึงก็ค่อยๆ เลือนหายไป แม้ว่าในสมัยอยุธยาเมืองไชยาจะได้รับการ พ้นพูนขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้มีอำนาจหรือความสำคัญในทางการเมือง เทียบเท่ากับหัวเมืองใหญ่อื่นๆ ในภาคใต้

การศึกษารูปแบบศิลปะของพระพุทธรูปสกุลช่างไชยา จึงถือว่าเป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่สะท้อนถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ เปลี่ยนแปลง รวมถึงยังแสดงรอยต่อทางประวัติศาสตร์ของเมืองไชยาในช่วง เวลาที่ขาดหายไป อีกทั้งยังแสดงให้เห็นความต่อเนื่องในการสร้างงานศิลปะ ตั้งแต่ช่วงที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดีย ศรีลังกา ทวารวดี และเขมร จน กระทั่งพัฒนารูปแบบที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง และเมื่อกระแสอิทธิพล อย่างใหม่จากกรุงศรีอยุธยาที่แผ่กระจายลงมาถึงภาคใต้ จึงทำให้เอกลักษณ์ ของสกุลช่างไชยาค่อยๆ เลือนหายไปในที่สุด

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2549.
- _____. ประวัติพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหารจังหวัดสุราษฎร์ธานี และบทความเรื่องอาณาจักรศรีวิชัย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2525.
- เชษฐ์ ดิงสัญชลี. พระพุทธรูปอินเดีย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554.
- _____. ร่างรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ศิลปะปาละและอิทธิพลต่อศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555.
- นงคราญ สุขสม. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีสุราษฎร์ธานี. นครศรีธรรมราช: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2545.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2523.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. รายงานวิจัยพระพุทธรูปในประเทศไทย:รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- _____. ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547.
- สนอง รัตนวราภรณ์. พระพุทธรูปและเทวรูปชิ้นเยี่ยมของเอกชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: เจริญทองการพิมพ์, 2518.
- สาวิกาน้อย. พระพุทธรูปศิลาขาว วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จ.นครปฐม. เข้าถึงเมื่อ 9 เมษายน 2556. เข้าถึงได้จาก<http://www.dhammajak.net/forums/viewtopic.php?f=24&t=39898&view=next>
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. ศรีวิชัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531.
- องค์การค้าของคุรุสภา. กฎหมายตราสามดวง. เล่ม 1. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2537.
- _____. ประชุมพงศาวดาร. 49 เล่ม. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, 2513.
- Luang Buribhand and Griswold, A.B. "Sculpture of Peninsular Siam in the Ayuthya Period," *The Journal of the Siam Society* 38 (1955): 22, 28-29.
- Listopad, John (John Andrew). *Guardian of the flame art of Sri Lanka*. Phoenix, AZ: Phoenix Art Museum, 2003.
- Ramachandran, T.N. *The Nagapattinam and Other Buddhist Bronzes in the Madras Museum*. Madras: Government press, 1954.